

Personifikowana mądrość w Prz 1 – 9

Prz 8,1-3 Wprowadzenie

- ¹ Czy Mądrość nie woła,
a zrozumienie nie daje znać o sobie?
- ² Stoi na najwyższych miejscach,
przy drodze, na rozstajach.
- ³ Przy bramach, u wejścia do miasta,
w drzwiach domów głośno woła:

Prz 8,4-11 Zachęta do słuchania Mądrości

- ⁴ Do was, ludzie, się zwracam,
mój głos kieruję do synów ludzkich.
- ⁵ Nauczcie się, bezmyślni, roztropności,
głupcy nabierzcie rozumu.
- ⁶ Słuchajcie, bo będę mówiła o rzeczach ważnych,
moje usta będą głosić prawość,
- ⁷ gdyż prawdę oznajmia mój język,
moje wargi brzydzą się niegodziwością.
- ⁸ Wszystkie moje słowa są przeniknięte sprawiedliwością,
nie ma w nich zdrady ani przewrotności.
- ⁹ Wszystkie są proste dla rozumnego,
właściwe dla szukających wiedzy.
- ¹⁰ Przyjmijcie moje karcenie, a nie srebro,
wiedzę zamiast najczystszej złota.
- ¹¹ Mądrość jest bowiem cenniejsza od pereł
i nic, co jest godne pożądania, nie może się z nią równać.

Prz 8,12-21 Aktualny stan Mądrości

- ¹² Jam Mądrość, mieszkam z roztropnością
znajduję wiedzę i przezorność.
- ¹³ Bojaźń PANA to nienawiść zła.
Nienawidzę pychy, wyniosłości,
drogi zła i ust przewrotnych.
- ¹⁴ Do mnie należy rada i pomyślność,
ja jestem zrozumieniem, do mnie należy moc.
- ¹⁵ Dzięki mnie panują królowie,
władcy zarządzają sprawiedliwie.
- ¹⁶ Dzięki mnie rządzą książęta,
możni, wszyscy sędziowie sprawiedliwi.
- ¹⁷ Ja kocham tych, którzy mnie kochają,
znajdą mnie ci, którzy mnie szukają.
- ¹⁸ Ze mną jest bogactwo i cześć,
niezliczone dobra i sprawiedliwość.
- ¹⁹ Moje owoce są lepsze od złota, od szczerego złota,
dochody – od wybornego srebra.
- ²⁰ Chodzę drogą sprawiedliwości,
ścieżkami prawa,

²¹ aby obdarzyć bogactwem tych, którzy mnie kochają,
i napęłnić ich skarbcę.

Prz 8,22-31 Przeszłość mądrości

²² PAN mnie zrodził na początku swej drogi,
przed swoimi dziełami od dawna.
²³ Od wieków zostałam ustanowiona,
od początku, wcześniej niż ziemia powstała.
²⁴ Zostałam zrodzona, gdy jeszcze nie było głębin,
gdy nie było źródeł obfitujących w wodę.
²⁵ Zostałam zrodzona zanim zostały osadzone góry,
nim powstały pagórki,
²⁶ gdy jeszcze nie uczynił gleby ani pól,
ani pierwszego pyłu ziemi.
²⁷ Ja tam byłam, gdy ustanawiał niebo,
gdy zakreślał horyzont nad otchłanią,
²⁸ gdy utwierdzał chmury wysoko,
i umacniał źródła otchłani,
²⁹ gdy wyznaczał granice morzu,
by wody nie wystąpiły z brzegów,
gdy zakreślał fundamenty ziemi.
³⁰ Wtedy byłam przy Nim wychowanką,
rozkoszą dzień po dniu,
cały czas radując się w Jego obecności,
³¹ radując się w Jego zamieszkałej ziemi,
a moja radość przy synach ludzkich.

Prz 8,32-36 Finalna zachęta do słuchania Mądrości

³² Teraz więc, synowie, słuchajcie mnie,
szczęśliwi, którzy strzegą moich dróg.
³³ Słuchajcie karcenia i bądźcie mądrzy,
nie lekceważcie go.
³⁴ Szczęśliwy, kto mnie słucha,
kto czuwa codziennie u moich bram,
kto czeka u moich drzwi.
³⁵ Kto bowiem mnie znajdzie,
znajdzie życie i otrzyma łaskę od Pana.
³⁶ Kto zaś mnie omija, wyrządza krzywdę sobie.
Wszyscy, którzy mnie nienawidzą, kochają śmierć.

1. Obca kobieta

W pierwszych dziewięciu rozdziałach Księgi Przysłów pojawia się trzykrotnie postać personifikowanej mądrości, kobiety, która zabiera głos już na samym początku księgi w Prz 1,20-33, a następnie wygłasza dwie mowy, z których jedna zajmuje cały rozdz. 8, a druga znajduje się w 9,1-6. W tym ostatnim przypadku jej mowie przeciwstawia się mowę „kobiety głupoty” (9,13-18), będącą zamierzoną antytezą mądrości. Już wcześniej zauważa się obecność drugiej postaci antytetycznej wobec mądrości – „kobiety obcej” – opisanej w Prz 2,16-22; 5,1-23 (szczególnie ww. 3-6.15-23); 6,20-35 i w całym rozdz. 7, który stanowi klimaks tej prezentacji obcej kobiety.

„Obca kobieta”, podobnie jak sama „kobieta mądrość”, jest postacią o wielu twarzach. Na pierwszym miejscu podkreśla się, że chodzi o kobietę cudzołożną (por. Prz 2,17 i opis kobiety w Prz 7, w tym 7,19). Nierząd w tradycji biblijnej ma często znaczenie symboliczne. W tekstach prorockich przywołuje niewierność Izraela, który wbrew woli Jahwe zawiera sojusze polityczne z obcymi narodami, jak również oddaje się bałwochwalczym kultom, łamiąc przymierze z Jahwe. Analogicznie, postać „obcej kobiety” przywołuje niebezpieczeństwo pogaństwa jako pójścia za mądrością innych ludów.

Obca kobieta jest niebezpieczna zarówno z powodu swego języka, jak i swoich czynów. Stąd ostrzeżenia przed „uwodzającymi słowami” obcej kobiety skierowane do młodzieńca w Prz 2,16; 5,3; 6,24; 7,5.21. Dwukrotnie (Prz 5,1-4 i 7,4) pouczenia dotyczące niebezpieczeństwa ze strony „obcej” przechodzą w zachętę do miłowania, do podążania za, do przyjęcia mądrości jako przyjaciółki i jako siostry. Zachęta ta przypomina język Pieśni nad Pieśniami. W Prz 8 mądrość przedstawia siebie sięgając częściowo po język erotyczny (por. 8,17).

Obca kobieta stanowi zatem symbol, który w pierwszym rzędzie wzywa młodych, będących adresatami księgi, do wierności małżeńskiej. Ta wierność, odczytywana w kontekście całości Prz 1 – 9, jest wiernością również mądrości, a zatem samemu Bogu.

Z jednej strony mamy słowo obcej kobiety, z drugiej zaś – słowo kobiety mądrości. Są zatem dla człowieka dwa sposoby kochania, które prowadzą do dwóch różnych rezultatów w życiu. Nęcący głos kobiety obcej, który chce dowieść, jak negatywne czyny przynoszą tylko przyjemne skutki, jest wcieleniem głosu idolatrii, obcych kultur, które wabiły powygnaniowy Izrael stylem egoistycznego życia oraz tym wszystkim, co odciąga od drogi mądrości. Na tym tle możemy lepiej zrozumieć trzy mowy personifikowanej mądrości.

2. Kobieta Mądrość w Prz 8

Głosowi „obcej kobiety” przeciwstawia się głos „kobiety mądrości”, która wygłasza swoją pierwszą mowę w Prz 1,20-33, a następnie zabiera głos w Prz 8 i trzeci raz w Prz 9,1-6.

W pierwszej mowie (Prz 1,20-33) jej słowa przypominają ton nagłych i surowych wypowiedzi prorockich. Jej głos jest głosem Boga. Przyjęcie głosu kobiety Mądrości, analogicznego do głosu Boga, jest zatem kwestią życia i śmierci. O tym mówią słowa kończące jej mowę w ww. 32-33.

Dla zrozumienia tożsamości tej postaci kobiecej kluczowym tekstem jest druga mowa personifikowanej mądrości w Prz 8. Tekst nie poddaje się natychmiastowej interpretacji, dlatego też po krótkim komentarzu podjęte zostanie pytanie o tożsamość tej postaci, jak również o sens czytania tego tekstu dzisiaj.

2.1 Komentarz do Prz 8

Prz 8,1-3 – wprowadzenie

Wprowadzenie do drugiej mowy mądrości jest podobne do tego do pierwszej w 1,20-21. Mądrość przedstawia się jako kobieta, która zabiera głos w przestrzeni publicznej, otwarcie, w bramach miasta, na zatłoczonych ulicach. Jej orędzie dotyczy nie jakiejś małej grupki wybranych, lecz dociera do ludzi w tych miejscach, w których żyją i pracują. Mądrość nie mówi tylko do Izraelitów, ale do wszystkich „synów ludzkich” (*bənê ʿādām*;1,4), do ludzi generalnie. Pierwszy wniosek, jaki się nasuwa: orędzie Mądrości nie jest konfesyjne, lecz może być przyjęte przez

każdego człowieka, który wsłuchuje się w doświadczenie życia i świata i nie zamyka się na ten głos.

Prz 8,4-11 – zachęta do słuchania Mądrości

Mowa Mądrości składa się z trzech zachęt (ww. 4-11.12-21.22-31). Pierwsza strofa jest wprowadzona bezpośredni zwrotem: „Do was, ludzie (*ʾišīm*), przemawiam” (w. 4), który otwiera długi i pełny namiętności apel do ludzi, by słuchali głosu tej kobiety. Kobieta mądrość w centrum strofy (ww. 7-8) opisuje jakość swojej nauki: jest ona „prawdą” (*ʾēmet*) i „sprawiedliwością” (*šedeq*), co razem stanowi charakterystykę słowa Bożego (por. Ps 119,160). To, co chce mądrość powiedzieć ludziom, jest tak ważne, że zostaje opisane jako pochodzące od samego Boga. Dlatego też Mądrość znaczy więcej niż złoto (w. 10; por. Prz 4,1-7). Są w życiu wartości, których nie można nabyć za żadne skarby; do takich należy bez wątpienia Mądrość.

Prz 8,12-21 – aktualny stan Mądrości

Druga strofa (ww. 12-21) koncentruje się na „Ja” Mądrości, która mówi w pierwszej osobie, wychwalając siebie samą wobec słuchaczy. Zauważa się umiejętności poetyckie autora, który przez powtórzenie słów z w. 12 (Ja.. znalazłam”) w tej samej kolejności w w. 17 („Ja.. znajdzie mnie”), dzieli strofę na dwie równe części.

W pierwszej części (ww. 12-16) Mądrość przedstawia siebie jako sztukę dobrego rządzenia. Ten wymiar polityczny mądrości Izraela nie jest zaskoczeniem. Mądrość biblijna, będąc na pierwszym miejscu sztuką życia, jest również przewodnikiem w dobrym rządzeniu (por. dalsze odniesienia „polityczne” w ww. 18-21). Dla mędrców Izraela, inaczej niż współcześnie, polityk, który jest głupi i nieuczciwy, pozostaje wyjątkiem, a nie regułą. W tym aspekcie mądrość Izraela nie różni się od mądrości ludów ościennych. W Egipcie mądrość rodzi się właśnie jako droga formacji proponowana młodym w perspektywie ich przyszłego zaangażowania na rzecz społeczności i królestwa.

Druga część drugiej strofy (ww. 17-21) otwiera się pięknym stwierdzeniem: „Ja kocham tych, co mnie kochają, znajdzie mnie ten, co mnie szuka” (w. 17). Zdania podobnej treści nie są rzadkie w środowisku egipskim. Przypisywane Izydzie i innym bóstwo, były wypisywane na amuletach w formie skarabeuszy, które Egipcjanie kładli na serce zmarłych, by zapewnić im przejście w zaświaty. Według autora Prz 8 tylko Mądrość jest w stanie zapewnić człowiekowi prawdziwe szczęście, wyrażone w tym tekście w sposób bardzo materialny (por. ww. 18-19). Mądrość miłuje tych, którzy ją miłują. Hebrajski czasownik *ʾāhab* winien być rozumiany nie tyle na płaszczyźnie uczuć, lecz raczej jako konkretne zaangażowanie się w miłość i wierność wobec osoby, która jest mi wierna i mnie kocha. Potrzeba zatem, by człowiek zakochał się w Pani Mądrości jak w małżonce, jak w kimś, z kim jest się związany więzami wierności. Cytowane zdanie Prz 8,17 leży u podstaw wypowiedzi Jezusa z wieczernika: „Kto Mnie miłuje, ten będzie umiłowany przez Ojca mego” (J 14,21).

Prz 8,22-31 – przeszłość Mądrości

Trzecia strofa (ww. 22-31) jest najtrudniejsza, ale zarazem też najważniejsza dla zrozumienia całego poematu. W. 22 zaczyna się uroczyście od imienia Jahwe. To Jahwe – Pan począł mądrość, utkał ją jak embrion w łonie swej matki (analogiczny obraz w Ps 139,13), zrodził ją jako pierwociny swojego działania i źródło swoich dzieł (ww. 22-23). Mądrość jest zatem „córka” Boga i jest obecna przy Nim, kiedy stwarzał świat. Jest wcześniejsza od stworzenia (ww. 24-29). W tych

poetyckich obraz możemy odczytać, że Mądrość nie jest czymś tajemniczym i niedostępnym, lecz jest rzeczywistością, którą człowiek może odkryć, kontemplując stworzenie. Świat zatem ma sens, a mędrzec jest w stanie go odkryć właśnie dlatego, że mądrość jest obecna w stworzeniu. Zarazem mądrość nie jest inwencją człowieka, lecz jest uczyniona przez samego Boga i pozostaje z Nim w relacji.

Centrum strofy to swoisty przebłysk geniuszu poety: Mądrość jako „karmione mlekiem dziecko” bawi się w świecie. Takie tłumaczenie w w. 30 hebrajskiego terminu *'āmôn* jako „dziecko, wychowanka” jest jednym z możliwych.

Biblia Tysiąclecia oddaje te słowo jako „mistrzyni”, co jest wynikiem emendacji hebrajskiego *'āmôn* na *'ommānu* i wyprowadzenia go z akadyjskiego *ummānu* (tam znaczenie pisarza, nauczyciela, mistrza, architekta). Ten akurat przekład jest problematyczny z tego powodu, że nigdzie wcześniej Mądrość nie zajmuje takiej pozycji. Co więcej, w paralelnym w. 30b Mądrość cały czas się „cieszy, bawi, igra” (*šāhaq*).

Inni nadają hebrajskiemu słowu *'āmôn* znaczenie „doradcy” – funkcja Mądrości byłaby analogiczna do doradców dworu.

Inni wyprowadzają *'āmôn* od rdzenia *'-m-n*, który wyraża ideę trwałości, stałości, wierności, i tłumaczą: „trwałam u jego boku wiernie”.

Przyjęty wyżej przekład „dziecko, wychowanka” koryguje *'āmôn* na *'āmûn*, który byłby imiesłowem biernym od rdzenia *'-m-n* przyjmującego znaczenie „karmić, wychowywać”. Takie rozumienie tego słowa przyjął tłumacz LXX. Otrzymujemy w ten sposób sugestywny obraz małego dziecka, które się bawi, o czym wspomina się w w. 31. Obraz służy przypomnieniu, że mądrość niesie w sobie wymiar łaskawości, radości i małości, które są typowe dla dziecka i jego zabaw. By osiągnąć mądrość, trzeba upodobnić się do niej, stać się małym dzieckiem, karmionym piersią, bawiącym się pod czujnym okiem ojca. Przypomina to słowa Jezusa z Mt 11,25-27, w których wyraża radość z objawienia tych rzeczy małym. Te zabawy mądrości dokonują się również wobec „synów ludzkich” (w. 31). Mądrość jest zatem pośredniczką między Bogiem i ludźmi.

Prz 8,32-36 – finalna zachęta

Mowa Mądrości kończy się pełnym troski apelem (ww. 32-36), który uświadamia, iż słuchanie głosu Mądrości jest doprawdy kwestią życia lub śmierci. Do tego, kto przyjmuje mądrość, odnoszą się słowa błogosławieństw (*'ašrê* w w. 32) przeznaczone dla tego, kto przyjmuje Pana (por. Ps 1,1; 112,1 itd.).

2.2 Pytanie o tożsamość personifikowanej Mądrości

Struktura literacka mowy w Prz 8 jest isotna dla odczytania jej zawartości. Mądrość przedstawia siebie jako przyjaciółkę ludzi (8,17), pozostając z nimi w relacji (pierwsza strofa). Mądrość jest wyraźnie przedstawiona jako osoba, jako kobieta, która chce wejść w relację uczuciową i dialogiczną z ludźmi. Podążanie z Mądrością przyniesie znalezienie powodzenia przede wszystkim w sferze publicznej (druga strofa). Trzecia strofa ukazuje jeszcze inną relację Mądrości. Jest ona zwrócona ku Bogu, którego jest córką. Ten solidny związek mądrości i Pana ujawnia dwuznaczność i uwodzicielskość ludzkiego języka (por. obcą kobietę w Prz 7). Nie tylko porządek w społeczeństwie, ale również porządek kosmiczny zależy od mądrości.

Poprzez te dwa ruchy możliwy jest związek mądrości i kosmosu, czy też, innymi słowy, wymiar kosmologiczny właściwy Mądrości. Ona przedstawia się ludziom jako „świadek” stworzenia. Mądrość jest zatem pośredniczką między Bogiem i ludźmi poprzez stworzenie. Dlatego w Prz 8 nie mógł mówić tylko człowiek. Musiał mówić ktoś większy, którym jest Mądrość.

2.3 Znaczenie postaci personifikowanej Mądrości

Próbując określić tożsamość personifikowanej Mądrości w Prz 1–9, musimy zaakceptować pewną tajemniczość tej postaci, która pozostaje dla nas nie do końca zrozumiała. Wysuwano wiele hipotez odnośnie tej Mądrości, szukając przede wszystkim analogii do egipskiej bogini Ma’at. Jest ona córką najwyższego boga Re. Pozostaje biska ludziom, będąc gwarancją sprawiedliwości i prawdy. Ona też ma sądzić człowieka w zaświatach. Zasadnicza różnica między Ma’at i mądrością z Prz 1–9 zawiera się w fakcie, iż mądrość izraelska nie ma boskiej natury i zależy całkowicie od Jahwe. Prz 1–9 raczej demitologizuje i oczyszcza egipską koncepcję Ma’at, rozróżniając między Stwórcą i Mądrością jako pośredniczką. Sam wpływ egipski nie wystarcza jednak do wyjaśnienia biblijnej koncepcji Mądrości.

Dla niektórych personifikowana mądrość jest rodzajem boskiej hipostazy – prawdziwej rzeczywistości osobowej różnej od Boga. Inni uważają ją tylko za poetycką konstrukcję, pozbawioną rzeczywistej konsystencji. Tekst Prz 8 podkreśla ścisłą zależność mądrości od Boga, co wyklucza możliwość uznania jej za hipostazę, ale równocześnie stwierdza jej autonomiczność i przedstawia ją z pewnym odniesieniem osobowym, które wykracza poza figurę czysto poetycką.

By zrozumieć, czym jest Mądrość w Prz 8, trzeba odwołać się do wspomnianej wcześniej struktury literackiej tego rozdziału, która sugeruje ideę pośrednictwa. Mądrość znajduje się pomiędzy ludźmi i Bogiem. Pozostaje ona ściśle związana ze stworzeniem, jednakże nie jest z nim tożsama. Bardziej jest związana z Bogiem, jednak nie jest z Nim tożsama. Raczej jest Jego córką. Mądrość jest przedstawiona jako uprzednia wobec stworzenia, będąc wobec niego transcendentną. Niemniej jednak mądrość pozostaje w relacji z ludźmi i jest obecna w stworzeniu. W tych mowa mądrości wzmiankuje się nie tyle relację Bóg – człowiek, co raczej relację człowiek – mądrość. Ona jest rzeczywistą pośredniczką między Bogiem i ludźmi. Jest przedstawiona jako osobowa istota zdolna do miłości (por. Prz 8,17), która ofiarowuje się nie tylko Izraelowi, lecz z zasady wszystkim ludziom („synom ludzkim”; 8,4.31). Znajdując ją i słuchając jej głosu, dociera się do samego Boga. W Prz 9,19 zostaje powtórzona zasada wyrażona już w Prz 1,7: „Początkiem mądrości bojaźń Boża”.

Kontekst historyczny, w którym rodzi się tekst Prz 1–9 pozwala na pogłębienie tej idei pośrednictwa. Od IV w. przed Chr. rozwija się w Izraelu potrzeba stworzenia postaci będących pośrednikami między Bogiem i światem ludzkim, między religią Izraela a religiami ludów, z którymi w kontakt wchodzi Izrael, między uniwersalizmem świata perskiego (a później hellenistycznego) a partykularyzmem izraelskim. Same Prawo Mojżeszowe nie wydaje się być już wystarczające, by zapewnić Izraelowi zbawienie.

Tekst Prz 1–9 stanowi, razem z Hi 28, pierwszy krok w tych procesie mediacji, którego punktem kulminacyjnym będzie zbliżenie Mądrości i Prawa, przedstawianym w Syr 24, a następnie w idei Mądrości jako boskiej obecności w człowieku, prezentowanej w Mdr 7–10. Chodzi o zatem o okres rozciągający się od IV do I w. przed Chr. Ten czas naznaczony jest również rozwojem innej figury pośrednika w osobie „Syna Człowieczego” (Dn 7). Kryzys machabejski przyniesie upadek tych koncepcji pośrednictwa, które jednak będą miały swoje przedłużenie w judaizmie aleksandryjskim i później w teologii chrześcijańskiej.

Jeśli usytuujemy powstanie Prz 1–9 w okresie przejścia z epoki perskiej w epokę hellenistyczną, wówczas personifikowana mądrość przedstawia się jako pośredniczka, będąc hebrajską odpowiedzią na pokusy płynące ze strony obcych kultur, które w opinii mędrców Izraela oddalały od Boga. Personifikowana mądrość ma wartość uniwersalną, jest zasadniczo skierowana do „synów ludzkich” (nawet jeśli jej spisane orędzie jest adresowane bezpośrednio tylko do Izraelitów). Mądrość jest otwarta na świat i ludzi, jednakże nie jest otwarta na zdegenerowane, zepsute elementy współczesnej sobie kultury, przedstawione w Prz 1–9 w osobie „obcej kobiety” i zdeprawowanych ludzi (por. zestawienie tych postaci w Prz 2,12-15.16.19). Uniwersalność mądrości płynie również z faktu, iż jest ona związana ze stworzeniem, a przez to jest dostępna wszystkim ludziom przez doświadczenie codziennego życia. W ten sposób personifikowana mądrość łączy wymiar doświadczalny i antropologiczny starożytnej mądrości (Prz 10–30) z postacią samego Boga, bez obawy, że ludzka mądrość zostanie zanegowana w Bogu.

Jak może człowiek dotrzeć do Boga i jak może zrozumieć sens własnej egzystencji? Te fundamentalne pytania są podjęte w pierwszych rozdziałach Księgi Przysłów. Starożytna mądrość, oparta zasadniczo na doświadczeniu, ufna w powodzenie działań podejmowanych przez ludzi sprawiedliwych i mędrców, wydaje się być już niewystarczająca, szczególnie po tragedii wygnania babilońskiego. Mędrzy nie tracą jednak optymizmu, proponując postać kobiety Mądrości. Jako pośredniczka między Bogiem i ludźmi, nie neguje ona mądrości opartej na doświadczeniu, jaką była mądrość ojców, zebrana w najstarszych kolekcjach Prz 10–30. Równocześnie Mądrość jest córką Boga, pochodzi od Niego, jest uprzednia wobec stworzenia i jest w nim obecna. U podstaw kosmosu nie jest zatem przypadek i chaos, lecz porządek stworzony przez to małe dziecko, Mądrość, która wzrasta, bawiąc się przed Bogiem i przed ludźmi.

Jak zatem zdefiniować mądrość personifikowaną w Prz 1–9? Przywołajmy w tym miejscu syntezę proponowaną przez Luca Mazzinghiego (*Il Pentateuco sapienziale*, s. 81). Bezsprzecznie jej postać jest symbolem poetyckim, tyle że ma ona wiele twarzy. Mądrość jest czymś więcej niż samobjawieniem się stworzenia lub objawieniem wpisanego w nią porządku. Należy ją raczej odczytywać na płaszczyźnie teologicznej jako najlepszy sposób – odkryty przez judaizm – dla wyrażenia transcendencji i równoczesnej immanencji Boga w swoim stworzeniu. Mądrość wyraża immanencję (obecność) Boga w świecie i w duszach sprawiedliwych. W tym ostatnim przypadku, prezentowanym przede wszystkim przez Księgę Mądrości, tak postrzegana mądrość nie odbiega zbyt od chrześcijańskiej koncepcji łaski. Ta Boża obecność udziela światu jego spójności, sensu i znaczenia. Do tej idei możemy odnieść koncepcję porządku świata prezentowaną w Prz 8,22-31, widząc w personifikowanej mądrości projekt Stwórcy i Zbawcy, uprzedni wobec Jego dzieła stworzenia.

Kobieta Mądrość jest również w Księdze Przysłów narzędziem literackim (poetyckim), które służy połączeniu (zjednoczeniu) różnych typów mądrości przedstawionych w księdze. Dzięki wyraźnej i silnej personifikacji pozwala przejść z wielości doświadczeń ludzkich do jednej postaci powszechnie obowiązującej (z powodu swej wagi, znaczenia, ważności). Personifikowana mądrość przyjmuje wyraźne znaczenie symboliczne, stając się figurą pośrednictwa między doświadczeniem ludzkim i głosem Boga. Mądrość znajduje się poza rzeczywistością stworzoną (por. schemat „zanim” w Prz 8,24-26), ale równocześnie objawia się razem z nią. Mądrość jest zatem równocześnie immanentna i transcendentna, stanowiąc gwarancję harmonii kosmosu.

Szukanie mądrości jest tożsame z szukaniem Boga i odwrotnie. Będąc pośredniczką, mądrość nie narzuca się ludziom jako jakieś „prawo”, lecz raczej proponuje się jako pewna „droga”. Istnieje w świecie mądrość – ludzka i boska zarazem – której nie otrzymuje się przez bezpośrednie objawienie

od Boga. Pozostaje ona w porządku mediacji, w którym Bóg (mądrość transcendentna) i człowiek spotykają się wewnątrz stworzenia (mądrość immanentna). Dlatego też dla mędrców priorytetem nie jest zachowywanie przykazań, lecz wzięcie odpowiedzialności za swoje życie, co dokonuje się przez słuchanie słowa mądrości, która nadaje sens ludzkiemu życiu. W ten sposób Mądrość jest ostatecznie towarzyszką życia, ukochaną, którą wybiera się z miłości.

Postać personifikowanej mądrości stworzonej przez autora Prz 8 powraca na różne sposoby w późniejszych księgach: Hioba, Syracha, w końcu Mądrości. Nawiązania do tego rozdziału znajdziemy również w Nowym Testamencie, szczególnie u Pawła (Kol 1,15-18) i Prologu Janowym (J 1,1.4.10). W tajemnicy Chrystusa, pośrednika między Bogiem i ludźmi, Człowieka, który przychodzi od Boga i istnieje przed stworzonym światem, osiąga pełnię mediacja zapoczątkowana przez Mądrość. Tak można powiedzieć, że małe dziecko, zrodzone z Boga, które bawi się wobec Niego i ludzi (Prz 8,30-31), rośnie i mówi również dzisiaj. Nie chodzi tyle o posłuszeństwo jakiemuś Bożemu prawu, lecz bardziej o przyjęcie słowa, które pochodzi od Boga za pośrednictwem Mądrości. Ona jest zdolna nadać sens całemu życiu człowieka i uzdalnia do odczytania własnej egzystencji w świecie, umożliwiając spotkanie w nim z Bogiem Stwórcą.